

Muhasebe Hilelerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar: BİST Şirketleri Üzerine Bir Araştırma

Ekrem YILDIZ*
Tuba DERYA BASKAN**

ÖZET

31.Aralık 2000 tarihinde Enron'un bilançosunda görülen muhasebe hilelerinden sonra 2001 ve 2002 yıllarında dünyayı etkileyecek büyük muhasebe krizleri başlamıştır. Amerika'da Enron, WorldCom, Adelphia, Qwest, Avrupa'da Parmalat, Royal, AG gibi kendi sektöründe büyük dev firmalar bu krizden etkilenmişlerdir. Bu noktada muhasebe hilelerinin önlenmesi için şirketler bir takım araçlardan yararlanmaktadır. Bu araçlar iç denetim, iç kontrol, bağımsız denetim, ihbar hatları, tesadüfi, özel hata ve hile inceleme birimleri gibi sayılabilirlerdir. Bu çalışma ile muhasebe hilelerinin önlenmesinde kullanılan araçlar incelenmektedir. Bunun için BİST'deki şirketler üzerinde bu araçların kullanılabilirliğini ve en etkili aracı tespit etmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Hileleri, İç Denetim, Bağımsız Denetim, İç Kontrol.

JEL Sınıflandırması: M41, M42.

Used Tools In Preventing Accounting Frauds: A Research On Companies That Are Traded On BIST

ABSTRACT

After accounting frauds detected in Enrons' balance sheet on December 31, 2000, in the following years of 2001 and 2002, substantial accounting crises affecting the whole world emerged. Huge companies of their own sectors such as Enron, WorldCom, Adelphia, Owest in the US; Parmalat, Royal, AG in Europe were influenced by the crises. At this point, in order to increase the functionality of audit firms some instruments are used. These are internal audit, internal control, external audit, notification lines, special units analyzing fraud and errors. In this article, those instruments, designed to eliminate accounting frauds, are being studied, examining the suitability of them for the companies listed in Istanbul Stock Market - Borsa Istanbul (BIST).

Keywords: Accounting Frauds, Internal Audit, External Audit, Internal Control.

Jel Classification: M41, M42.

* Prof.Dr.Ekrem Yıldız, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

** Dr Tuba Derya Baskan, Kırıkkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, tdbaskanQgmail.com.

1. GİRİŞ

İşletmelerin faaliyet alanlarının genişlemesi ve işlem sayılarının artması, işletme ile ilgili paydaş sayılarının artması, paydaşların karar verme sürecinde güvenilir bilgiye olan ihtiyacı gibi faktörler bağımsız denetimin önemini artırmaktadır. İşletmelerin hesaplarında ortaya çıkan hata ve hileler küçük bir kesime yarar sağlarken, tamiri imkânsız sonuçlara da yol açmaktadır. İşletmelerin kaynaklarının yanlış kullanılması hem mikro (çalışanlar, işverenler, satıcılar gibi) hem de makro düzeyde (devlet ve kamuoyu gibi) çeşitli kesimleri etkilemektedir. Nitekim 2001 yılında ardı ardına gelen şirket iflaslarında da bunu görmekteyiz. 2001 yılından itibaren ABD’de başlayan muhasebe skandalları ABD’nin en büyük yedinci şirketi olarak gösterilen enerji devi Enron’la başlayıp, telekomünikasyon devleri WorldCom, Adelphia, Qwest ve Global Crossing, Dynogy, Royald Ahold ve Parmalat, Carme Vakası, Kmart, Tyco International, Xerox gibi tanınmış diğer şirketlerle devam etmiştir.

Bu çalışma ile işletmelerde görülen muhasebe hilelerinin önlenmesinde kullanılan araçların ne derecede kullanıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için hisseleri Borsa İstanbul’da işlem gören şirketlerde uygulama çalışması yapılarak, muhasebe hilelerinin önlenmesinde en fazla kullanılan araçlar ortaya konmaya çalışılmıştır.

2. MUHASEBE HİLE TÜRLERİ VE KONUyla İLGİLİ LİTERATÜR ÇALIŞMASI

Muhasebe hileleri; işletmenin kaynaklarının veya varlıklarının bilerek veya isteyerek yanlış hesaplarda gösterilmesi, suiistimal edilmesi, yanlış yönlendirilmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumda da çalışanlar kendilerine menfaat sağlamak amacı ile yanlış finansal tablolar hazırlamaktadır (Kula, 2008: 64).

Bir muhasebe hilesinin olabilmesi için iki unsuru barındırması gerekmektedir:

1- Muhasebe hataları için geçerli olan durumun tam kasıt unsuru barındırması gerekmektedir. Yani hilede hatadan farklı olarak kasten yanıltma vardır. Hile yapan kişiler, ya karşı tarafı bilinçli olarak aldatmaya gitmekte ya da gerçekleri yanlış açıklayarak karşı tarafı irade dışı yanlış açıklama yapmaya itmektedirler. Bir yanlışın kasti olması için iki şartın varlığı gerekmektedir.

a- Hile yapan kişi ya da kişiler yapılan yanlışlığın farkında olmalıdır.

b- Hile yapan kişi ya da kişiler karşı tarafın bu ifadelere inandıklarını ve bu yanlış ifadeler ile sözleşme kuracağını ve rapor verileceğini bilmelidir.

2- İşletmelerdeki çalışanların ya da yöneticilerin çıkar sağlamak amacıyla hareket etmesi gerekmektedir. Kişilerin çıkar sağlamalarına dayalı bir eylem olması da zaten kasıtlı bir girişimi ifade etmektedir. Kişisel çıkarlar için yapılan hile, işletmenin çıkarlarına ters düşmektedir ve işletmeye zarar vermektedir (Çubukçu, 2009: 117).

PWC yaptığı 2007- Küresel Ekonomideki Suçlar araştırmasında hileleri şu şekilde

sınıflandırmıştır (PWC, 2007: 3):

- 1- Varlıkların kötüye kullanılması,
- 2- Muhasebedeki hileler,
- 3- Yolsuzluk ve rüşvet,
- 4- Kara para aklama,
- 5- Fikri mülkiyet ihlali (şirketlere özel hakların ihlali).

Bozkurt'a göre işletmelerde hileler aşağıda belirtilen kişiler tarafından yapılmaktadır (Bozkurt, 2000: 16) :

- İşletme çalışanlarının yaptıkları hileler,
- İşletme yönetimlerinin yaptıkları hileler,
- Yatırımcılarla ilgili hileler,
- Satıcıların yaptıkları hileler,
- Müşteriler tarafından yapılan hileler.

İşletmelerde çalışanlar ve tepe yönetimi tarafından yapılabilecek hilelere aşağıda çeşitli örnekler verilmektedir.

a) Çalışanlar Tarafından Yapılan Hileler: Hile üçgeninde görülen baskı unsurlarındaki etmenlerden dolayı hileler ortaya çıkmaktadır. Bu hilelerin bazıları aşağıda sıralanmaktadır (Pazarçeviren, 2005: 6-7) :

- Çalışanların yapılan para tahsilâtlarını kayıtlara yansıtmadan kendi zimmetlerine geçirmesi,
- İşletmelerin ilgili buldukları banka kayıtları ile oynayarak parasal yarar sağlaması,
- İşletme lehine gerçek olmayan borçlar ve sahte satıcılar yaratarak ödeme sağlaması,
- Ofis malzemesi, sabit varlık, stok ve hurda gibi kalemler üzerinden hırsızlık yapılması,
- İşletme varlıklarının, kredi kartlarının şahsi amaçlı kullanımı,
- Çeşitli nedenlerle işletme müşterileri veya tedarikçilerinden rüşvet alınması,
- Şişirilmiş şahsi sağlık veya seyahat harcamaları ile yarar sağlanması,
- Fazla mesai ücretleri ile oynayarak fazla ödeme alınması

b) Tepe Yönetimi Tarafından Yapılan Hileler: İşletme yönetimi, kredibilitelerini artırmak, borsada hisse senedi fiyatlarını yükseltmek, hisse başına kârı artırmak, işletmenin toplumdaki değerini artırmak vb. sebeplerle muhasebe hileleri yapabilmektedir. Bu sayede işletmelerin finansal tabloları olduğundan daha iyi gösterilecek ve bir takım avantajlar

sağlayacaktır. Bu avantajlara örnek olarak az vergi ödemek, az kâr dağıtmak veya ayrılan ortaklarla avantajlı anlaşmalar yapmak gösterilebilir (A.g.m: 7-8) :

- İşlemleri henüz bitmemiş, ancak gelir doğurması mümkün olan işlemlerin önceden gelir unsuru olarak kaydedilmesi (Örneğin, satış işlemi bitmeden yüklemesi yapılan malları gelir kaydetmek, önemli belirsizlikler varken bir unsuru gelir yazmak, gelecekte yapılacak bir hizmet için alınan bir avansı gelir kaydetmek vb),

- Aslında gerçekte olmayan gelir kalemleri kaydetmek (Örneğin, işletmelerin aralarında benzer değer varlıklarını değiştirerek gelir yaratmaları, gelen iade paralarını gelir yazmaları, ara dönem mali tablolarında düzmece tahminlerle geliri artırmaları vb),

- Bir defalık kazançlar ile geliri artırmak (Örneğin, düşük değerlenmiş bir varlığı yüksek değerle satmak, gereksiz bir şekilde borçları erken ödeyerek iskonto geliri sağlamak),

- Cari dönem giderlerini bir sonraki döneme aktarmak (Örneğin, aktifleri değersiz gibi gösterip zarara aktarmak),

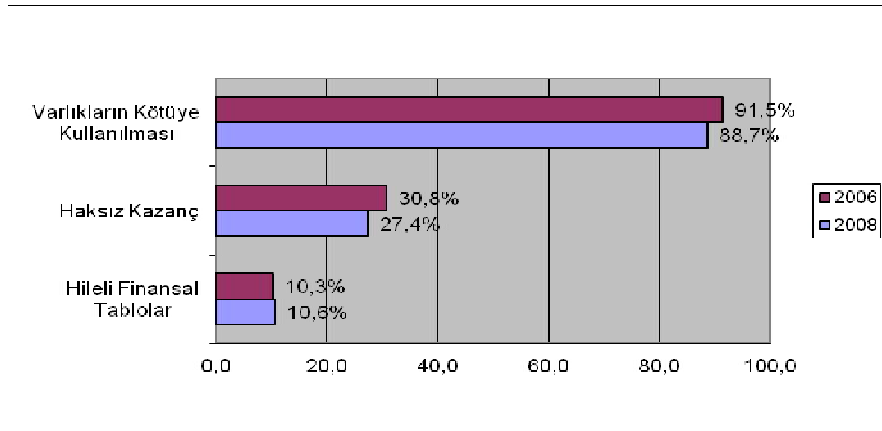
- Gelecek dönem giderlerini cari döneme gider olarak kaydetmek vb.

İşletmelerde muhasebe hilelerini Maliye hesap uzmanları şöyle sıralamaktadır (Maliye Hesap Uzmanları Derneği, 1996: 129) :

- 1- Kasıtlı olarak yapılmış hatalar,
- 2- Kayıt dışı işlemler,
- 3- Zamanından önce veya sonra kayıt işlemlerinin yapılması,
- 4- Uydurma ve paravan hesapların açılması,
- 5- Bilânçonun maskelenmesi,
- 6- Belge sahtekârlığı.

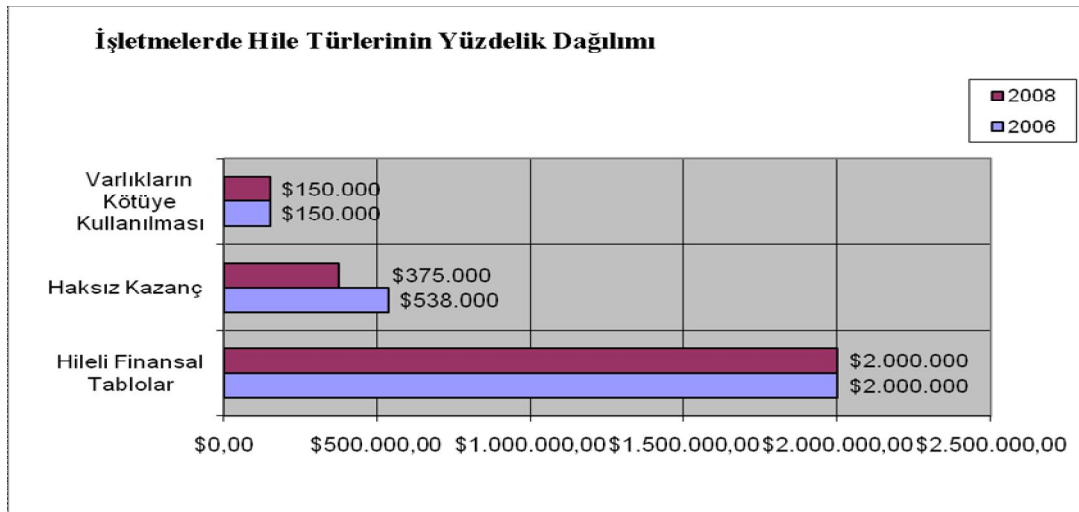
Bu hile türlerinin oransal durumlarını tespit etmek için bazı saha araştırmaları yapılmıştır. Hile türlerinin oranlarını gösteren önemli çalışmaların başında Amerika Hile İnceleme Birliği'nin (ACFE) yapmış olduğu çalışma gelmektedir. ACFE'nin, işletmelerde 2006 ve 2008 yıllarında yapmış olduğu araştırmaya göre, hile türlerini varlıkların kötüye kullanılması, yolsuzluk ve hileli finansal raporlar olmak üzere ayırmışlardır. Bu hile gruplarının dağılım oranları ve maliyetleri ise aşağıda belirtilmiştir (ACFE, 2008: 11; Wells, 2008: 45).

Tablo 1: İşletmelerde Hile Türlerinin Yüzdelerine Dağılımı

Kaynak: ACFE, 2008, 11.

Tablo 2: İşletmelerdeki Hile Gruplarının Maliyeti

Kaynak: ACFE, 2008, 11.

Araştırma sonuçlarına bakıldığında işletmelerde görünen finansal tablolardaki hilelerin oranının en az oranda olmasına rağmen maliyetinin en çok olduğu görülmektedir. ACFE'nin 2008 yılındaki araştırmasında varlıkların kötüye kullanılmasında hilelerin görülme sıklığı %88,7'dir. Bu oranın işletmeye maliyeti ise ortalama 150.000 dolardır. Hileli finansal tablolarda hilelerin görülme sıklığı en az oran olan % 10,3 iken bu hile grubu ortalama 2.000.000 dolar olmak üzere en fazla maliyetle karşımıza çıkmaktadır (ACFE, 2008: 11). 2010 yılında yapılan araştırmaya göre, varlıkların kötüye kullanılması % 86,3, haksız kazanç % 32,8 ve hileli finansal tablolar % 4,8 oranı olarak elde edilmiştir. Bu oranların ortalama maliyetleri ise varlıkların kötüye kullanılması 4.100.000 dolar, haksız kazanç 250.000 dolar ve hileli finansal tablolar 135.000 dolar şeklinde görülmüştür (ACFE, 2010: 11).

Türkiye'de PWC'nin yapmış olduğu araştırmaya göre, başta varlıkların kötüye

kullanılması (% 19) olmak üzere fikri haklar hırsızlığı (% 14), muhasebe hileleri ve haksız edinim-rüşvet olayları (% 8) şeklinde sonuçlar elde edilmiştir (PWC Turkey, 2007:3). Hilelerin önlenmesinde işletmelerin kullandığı araçlarla ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında, hem ulusal hem uluslar arası literatürle bu çalışmalar arasında uyumlu sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Kiracı (2004) tarafından SPK' ya bağlı denetçiler üzerinde yapılan araştırmada, etkin bir bağımsız denetim için iç denetçilerin bağımsız denetçilere daha çok yardım etmesi, denetim testlerinin yapılması, işletme yönetimi hakkında bilgi alınması ve olası hile bilgilerinin paylaşılması ulaşılan sonuçlar arasındadır. Ayrıca, araştırma sonucuna göre, hile riski değerlemesinin önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bağımsız denetimin işletmelerdeki hata ve hilelerin engellenmesinde büyük bir güven unsuru oluşturduğu, yine ülkemizde var olan yasal düzenlemelerin tekrar gözden geçirilmesi, mevcut maddelere yeniden değinilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Demirkıran (2010), denetimle ilgili yeni düzenlemeleri göz önüne alarak finansal tabloların güvenilirliklerini ölçmeye çalışmıştır. Bunun için İstanbul, Ankara ve İzmir'deki banka şubeleri ve genel müdürlüklerinde, finansal tabloların güvenilirlik algılamasını etkileyecek faktörleri kapsayan bir araştırma yapmış ve bağımsız denetimle ilgili birden fazla faktörü topluca araştırmaya dâhil etmiştir. Bu çalışmaya göre, finansal raporlama sürecinde yer alan, işletme yönetimi, iç denetim, denetim komitesi ve bağımsız denetim fonksiyonlarının kendi aralarındaki ilişkisi pozitif yönde anlamlı çıkmıştır. Ayrıca, yapılan yeni düzenlemelerin finansal tabloların güvenilirliklerini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kandemir (2010)'in yapmış olduğu çalışmaya göre, varlıkların kötüye kullanılmasında, hileli finansal tablolar da ve haksız edinimi önlemede kullanılan araçlardan ilk üç sırada iç kontrol, iç denetim ve bağımsız denetim yer almaktadır. ACFE' ye göre iç kontrol %23,3, iç denetim %19,4, dış denetim ise %9,4 oranında hileleri önleme yüzdesine sahiptirler.

3. MUHASEBE HİLELERİNİN ÖNLENMESİNDE KULLANILAN ARAÇLAR

Şirketler muhasebe hilelerini önlemek için, hem iyi bir denetim koşulu sağlamalı hem de kendi içlerinde bir takım prosedürler geliştirerek var olması muhtemel muhasebe hilelerini en aza indirmeye çalışmalıdır. Bunun için de şirketler öncelikle iç denetim ve iç kontrol sistemlerini sağlam oturtmalı, dışarıdan denetim yapacak şirketlere doğru bilgiler ulaştırılmalıdır. Bunların dışında da hileleri önlemek için bir takım programlardan yararlanabilmeli, hileleri ortaya çıkartan birimler kurulmalı, ihbar hatlarından ve özel hata ve hileleri inceleme birimlerinden yararlanılmalıdır. Şirketlerin kullandıkları bu araçlar aşağıda kavramsal açıdan incelenmiştir.

✓ **İç Denetim** : İç denetimin temel sorumluluğu işletmenin tüm faaliyetlerini ve yönetim işlemlerini gözden geçirmek ve denetlemektir.

✓ **İç Kontrol** : Bir işletme veya diğer bir kuruluşdaki yönetim kurulu, üst yönetim ve diğer personel tarafından etkilenen ve bu kişilerin içinde bulunduğu

- Faaliyetlerin etkinlik ve verimliliği,
- Finansal raporlamanın güvenilirliği,
- Yürürlükteki mevzuata ve diğer düzenlemelere uyum

şeklinde sınıflandırılabilir üç gruptaki amaçlara yönelik makul bir güvence temin etmek üzere tesis edilen bir süreçtir (Kaval, 2008: 125) :

İç kontrol sistemi, tepe yönetimi tarafından saptanmış yönerge ve kurallara uygun davranılmasını ve verilen raporların doğru, zamanlı ve eksiksiz olarak hazırlanıp yönetime sunulmasını sağlamaktadır. Bağımsız denetçiler de iç kontrol birimlerinden aldıkları bilgileri tekrar denetlemekte ve denetlenen işletmelerin muhasebe sistemi tarafından tutulan hesapların ve hazırlanan finansal raporların güvenilirliğini saptamaktadır. Dolayısıyla iç kontrol sisteminin varlığı işletme yönetiminin sorumluluğunu artırmakta ve hileleri önlemektedir (Güredin, 2000: 165).

✓ **Bağımsız Denetim** : Sermaye Piyasası Kurul'una göre 'ortakların ve sermaye piyasası kurumlarının kamuya açıklanacak veya kurulca istenecek mali tablolarının, genel kabul görmüş muhasebe kavram, ilke ve standartlarına uygunluğu ile bilgilerin doğruluğunu ve gerçeği dürüst bir biçimde yansıtıp yansıtmadığının denetçiler tarafından denetim ilke ve kurallarına göre, defter kayıt ve belgeler üzerinden incelenmesini ve tespit edilen sonuçların rapora bağlanması süreci bağımsız denetimi oluşturmaktadır'(SPK, SeriX, No:22 Tebliğ, 2006).

✓ **İhbar Hatları** : İhbar mekanizması temelde, herhangi bir kişinin fark ettiği hileleri yetkili mercilere bildirmesi sonucu yapılan yanlışlıkların yetkili kişilerce çözülmesini içermektedir. İhbarların yapıldığı yetkili merciler denetim komiteleri, iç denetçiler, dış denetçiler, üst yöneticiler ve hukuki yaptırımlar uygulayabilen (SEC gibi) kurumlardır. Organizasyon içindeki hileleri bilen ama herhangi bir şekilde bunu ortaya çıkarmayan kişiler de dolaylı yoldan da olsa hile yapan gruplara dâhil olmaktadır.

Hooks, Kaplan ve Schultz (1994)'a göre ihbar mekanizması; etkili bir iç kontrol mekanizma süreci işlerse, organizasyonlar içinde oluşabilecek hileleri olmadan önleyebilir veya olabilecek hileli durumların önüne geçebilir. Ponemon (1994) ihbar mekanizmasının çalışma sürecini aşağıdaki gibi sıralamıştır (Rezee, 2002: 105).

- Kişilerin ahlaki duyarlılığa sahip olması,
- Kişilerin işletmede olan hilelerin farkına varıp bu hileleri çözmek için strateji belirleme kabiliyetine sahip olması,
- Kişilerin bu hilelerle uğraşabilmesi için karara varması ve azmetmesi.

Bu sürece göre eğer bu üç faktörün hepsi birden çalışırsa ihbar mekanizması etkili çalışacak, amacına ulaşacak ve doğru kanalların tercihinde yardımcı olacaktır.

İhbar mekanizmasının yüksek verimlilikte çalışabilmesi için hilelerin fark edilmesinin ardından, kişi kendi mekanizmasına güvenmeli iç ve dış kontrol mekanizmasının etkilerini doğru saptamalı ve ahlaki standartlara uygun davranmalıdır (Rezee, 2002: 110).

✓ **Tesadüf** : Muhasebe hilelerinin ya da hatalarının ilgili kişilerin karşısına hiçbir çalışma yapmaksızın rastlantı eseri çıkmasıdır.

✓ **Özel Hata ve Hile İnceleme Birimleri** : İşletmelerin bünyesinde sadece muhasebe hata ve hileleri bulmak için birimler kurulabilir. Bu birimler buldukları hata ve hilelerin hangi kalemlerde daha çok görüldüğünü bulmaya çalışmakta ve ulaşılan sonuçları raporlar halinde ilgili mercilere ulaştırmaktadırlar.

4. MUHASEBEDE HATA VE HİLELERİN ÖNLENMESİNDE KULLANILAN ARAÇLARIN TESPİTİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

4.1. Araştırmanın Amacı

İşletmeler hata ve hileleri en az seviyeye indirerek güvenilirliklerini ve sürdürülebilirliklerini en yüksek düzeyde tutmaya çalışmaktadır. Bu sayede hem kendi çalışanlarına hem de finansal bilgi kullanıcılarına doğru bilgiler verebileceklerdir. Bunun içinde bir takım araçlardan yararlanmaktadırlar. Bu çalışma ile de işletmelerin hata ve hileleri önlemede kullandıkları araçların hangilerinin ne derece kullanıldığı tespit edilip öneminin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

4.2. Araştırma Kapsamı

Araştırma kapsamında, Türkiye’de Borsa İstanbul (BIST)’da¹ faaliyette bulunan halka açık şirketlerin yöneticileri ya da muhasebe birim sorumlularıyla anket çalışması yapılmıştır. Bu çalışmanın Türkiye’deki firmalardan sadece halka açık şirketlerle yapılmasının nedeni ise, bu şirketlerde bağımsız denetimin ve hazırlanan finansal raporların kamuya açıklanmasının zorunlu olması gereğidir. Halka açık olmayan şirketlerde bağımsız denetim ve sunulan raporların kamuya açıklanmasının zorunlu olmaması nedeniyle bu firmalar araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

4.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, anket çalışması ile literatür araştırmasına göre şekillendirilmiştir. Yapılan çalışmada, kişi ve şirket isimlerinin açıklanmaması nedeniyle, güvenilirlik oranının yüksek olduğu düşünülmektedir. Bunun için halka açık şirketlerin oluşturulan anket formunu (Ek 1) doldurmaları istenmiştir. Çalışmanın ilk kısmı şirketleri tanıma amaçlı sorularla oluşmaktadır. Sonraki kısmı ise bu şirketlerde en çok görülen muhasebe hilelerinin önlenmesinde kullanılan araçların tespitine yöneliktir. Bu çalışmanın yapıldığı 2012 yılında

¹ İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB)’nin adı Borsa İstanbul (BIST) olarak 2013 yılı Nisan ayı itibarıyla değiştirilmiştir.

352 adet halka arz edilen şirket bulunmaktadır. Bu şirketlerden ulaşılabilen 273 adet iken anket çalışmasını cevaplanmayı kabul eden firma sayısı 211 adettir. 211 adet firmadan da 187 adedinin sonuçları geçerli kabul edilerek %53 katılım oranı ile çalışma sonlandırılmıştır.

Ulaşılan bu sonuçtan sonra bir tablo hazırlanıp cevaplar kodlanarak SPSS formatında bilgisayar ortamına aktarılıp analiz yapılmıştır. Ankette bulunan demografik sorulara frekans dağılımı ve önem öncelik sorularına ağırlıklı toplam yöntemi uygulanmıştır.

4.4. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Veriler toplandıktan sonra bir tablo hazırlanıp kodlanarak SPSS formatında bilgisayar ortamına aktarılarak analizi yapılmıştır.

Araştırma yapılan şirketlerin özellikleri kapsamında firmaların faaliyet süreleri, ankete cevap verenlerin mesleki unvanları, şirketlerin halka açıklık oranları ve şirket çalışanlarının sayısının dağılımı aşağıdaki tablolarda görülmektedir.

Tablo 3: Şirketlerin Faaliyet Süreleri

Yıl	Frekans	Yüzde (%)
3 yıldan az	1	0,60
3-5 yıl	6	3,83
5-10 yıl	11	7,0
10-15 yıl	18	11,47
15 yıl ve üstü	121	77,0

Buna göre araştırmada faaliyette bulunan şirketlerin 121'i (% 77,0) 15 yıl ve üstü, 18'i (% 11,47) 10-15 yıl arası, 11'i (% 7,0) 5-10 yıl arası, 6'sı (% 3,83) 3-5 yıl arası, 1'i ise (% 0,6) 3 yıl ve daha az faaliyette bulunan şirketler arasında görülmektedir. Uzun yıllardan beri faaliyet gösteren şirketlerin oranının yüksek olması da bu çalışmanın etkinlik oranını artırmaktadır. Ayrıca uzun yıllardan beri faaliyet gösteren şirketlerin mali tablolarında gözükken hata ve hilelerin ortaya çıkma sıklığı, aldıkları tedbirler, şimdiye kadar ceza alma oranları gibi unsurların incelenmesi de sonucu daha net şekilde ortaya çıkaracaktır.

Tablo 4: Ankete Cevap Verenlerin Mesleki Unvanlarına Göre Dağılımı

Mesleki Unvan	Frekans	Yüzde (%)
Yönetim Kurulu Başkanı	4	2,43
Yönetim Kurulu Üyesi	3	1,82
Genel Müdür	1	0,6
Genel Müdür Yardımcısı	3	1,82
Birim Müdürü	85	51,8
Birim Müdür Yardımcısı	24	14,6
Diğer	44	26,8

Araştırmada yer alan şirketlerde çalışan ve ankete cevap verenlerin mesleki unvanları incelendiğinde, 85 kişinin (%51,8) birim müdürü, 44 kişinin (%26,8) şef, amir vb. gibi diğer pozisyonrakilerden 24 kişinin (%14,6) birim müdür yardımcısı, 4 kişinin (%2,43) yönetim kurulu başkanı, 3 kişinin (%1,82) genel müdür yardımcısı ve 3 kişinin (%1,82) yönetim kurulu üyelerinden oluştuğu dağılımı görülmektedir. Meslek unvanları açısından bakıldığında, çoğunluğun muhasebeden sorumlu birim müdürleri olması da doğrudan mali tablolarla ilgili kişiler tarafından sorulara cevap verildiğini göstermektedir.

Tablo 5: Şirketlerin Halka Açıklık Oranına Göre Dağılımı

Halka Açıklık	Frekans	Yüzde (%)
%1-%9	64	34,22
%10-%19	19	10,16
%20-%29	23	12,30
%30-%39	29	15,51
%40-%49	14	7,49
%50 ve üzeri	38	20,32

Araştırma yapılan şirketlerin halka açıklık oranının dağılımı incelendiğinde, 64 şirketin (% 34,22) % 1-% 9 oranında, 38 şirketin (% 20,32) % 50 ve üzeri oranında, 29 şirketin (% 15,51) % 30-% 39 oranında, 23 şirketin (% 12,30) % 20-% 29 oranında, 19 şirketin (% 10,16) % 10-% 19 oranında ve 14 şirketin ise (% 7,49) % 40-% 49 oranında halka açıklık dağılımları görülmektedir. Ulaşılan bu sonuca göre, ankete cevap veren şirketlerin çoğunluğunun halka açıklık oranının en az seviyede olduğudur. Bunu takip eden şirketlere baktığımızda ise halka açıklık oranlarının en üst seviyesinden en alt seviyeye doğru bir seyir izlemekte olduğü görülmektedir.

Tablo 6: Şirkette Çalışan Sayısına Göre

Çalışan Sayısı	Frekans	Yüzde (%)
1-49 kişi	66	35,29
50-199 kişi	36	19,25
200-499kişi	28	14,97
500 ve üzeri	57	30,48

Yukarıdaki tabloya göre de ankete cevap veren şirketlere baktığımızda en az çalışana sahip şirketlerin çok fazla görüldüğüdür. Onu takip eden yüzdesel orana baktığımızda ise çalışanların en fazla olduğü şirketlerdir. Muhasebe hata ve hilelerin bulunmasında işletmeler iç kontrol, iç denetim, bağımsız denetim, ihbar hatları, tesadüfi yol, özel hata ve hileleri

inceleme birimleri ve diğerleri gibi yolları kullanmaktadır. Bu yolların işletmelerce hangisinin en fazla kullanıldığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

4.5. Muhasebe Hile Türlerinin Önlenmesinde Kullanılan Araçlar

Bu çalışmada muhasebe hileleri, dünyadaki çalışmaları ile güvence veren ACFE kurumunun yaptığı gibi üç şekilde ele alınmıştır. Bu muhasebe hilelerinin önlenmesinde en çok hangi araçların kullanıldığı aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

4.5.1. Finansal Tablolarda Görülen Hileler

İşletmelerin finansal tablolarında görülen hileleri önlemede kullandığı yollar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 7: Finansal Tablolarda Görülen Hilelerin Belirlenmesinde Yararlanılan Araçlar

Kullanılan Araçlar	Faktör Önem Sırası							Ağırlıklı*		Önem Sırası
	1	2	3	4	5	6	7	Toplam	Yüzde	
İç denetim	100	44	28	1	2	5	7	1131	18,17	1
İç kontrol	80	64	25	2	4	5	7	1106	17,72	2
Bağımsız denetim	55	55	46	9	8	6	8	1024	16,46	3
İhbar hatları	30	24	21	42	34	21	15	786	12,63	5
Tesadüf	28	15	13	24	36	41	20	772	12,41	6
Özel hata ve hile inceleme	34	23	17	41	34	31	7	803	12,90	4
Diğerleri	26	22	21	10	8	18	82	601	9,66	7

*Ağırlıklı toplam: (1.derece frekans x 7 +2.derece frekans x 6 +3.derece frekans x 5+ 4.derece frekans x 4+ 5.derece frekans x 4+ 6.derece frekans x 3 + 7.derece frekans x 2+ 8.derece frekans x 1)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, finansal tablolarda hata ve hilelerin önlenmesinde % 18,17'lik oran ile iç denetimin en çok kullanılan metot olduğu tespit edilmiştir. İç denetimi takiben iç kontrol % 17,72, bağımsız denetim % 16,46, özel hata ve hile inceleme % 12,90, ihbar hatları % 12,63, tesadüf sonucu % 12,41 ve diğer araçlar ise % 9,66 şeklinde sıralanmaktadır.

Ulaşılan sonuca göre iç denetim ve iç kontrol oranlarının şirketler açısından ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir. Şirketler açısından muhasebe hata ve hilelerinin bulunmasında kullanılan yollar içinde bağımsız denetim firmalarının da üçüncü sırada olması önem derecesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bu nedenle şirketler için bağımsız denetim, firmalarının etkinliği artırmakta ve muhasebedeki hata ve hilelerin tespitinde önem kazandığı ifade edilebilir.

4.5.2. Varlıkların Kötüye Kullanılmasını Önlemede Kullanılan Yöntemler

İşletmelerin varlıkları kötüye kullanmalarını önlemede kullandığı yollar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8: Varlıkların Kötüye Kullanılmasında Yararlanılan Araçlar

Kullanılan Araçlar	Faktör Önem Sırası							Ağırlıklı*		Önem Sırası
	1	2	3	4	5	6	7	Toplam	Yüzde	
İç denetim	104	51	14	1	3	2	12	1131	17,69	2
İç kontrol	77	67	22	2	5	5	9	1193	18,67	1
Bağımsız denetim	58	45	42	16	11	9	6	1007	15,76	3
İhbar hatları	37	20	25	34	37	18	16	803	12,57	4
Tesadüf	32	20	16	24	32	43	20	842	13,18	5
Özel hata ve hile inceleme	35	25	18	35	34	26	11	801	12,54	6
Diğerleri	26	25	18	12	14	12	79	613	9,59	7

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, varlıkların kötüye kullanılmasındaki hata ve hilelerin önlenmesi için iç kontrol % 18,67'lik oran ile en önemli yoldur. İç denetim % 17,69, bağımsız denetim % 15,76, tesadüf sonucu % 13,18, ihbar hatları %12,57, özel hata ve hile inceleme % 12,54 ve diğer yollar ise % 9,59 şeklinde dağılmaktadır.

Halka açık firmaların varlıklarının kötüye kullanılmasının önlenmesinde bağımsız denetim, iç denetim ve iç kontrolden sonra üçüncü sıradadır. Bu ise, yine önem derecesinin az olmadığını göstermektedir.

4.5.3. Haksız Edinimi Önlemede Kullanılan Yollar

İşletmelerde haksız edinimi önlemede yararlanılan yöntemler önem sırasına göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9: Haksız Edinimi Önlemede Kullanılmasında Yararlanılan Araçlar

Kullanılan Araçlar	Faktör Önem Sırası							Ağırlıklı*		Önem Sırası
	1	2	3	4	5	6	7	Toplam	Yüzde	
İç denetim	107	52	10	0	1	5	11	1201	18,89	1
İç kontrol	83	62	20	2	3	5	11	1157	18,19	2
Bağımsız denetim	50	45	49	11	15	9	7	1021	16,06	3
İhbar hatları	40	24	23	37	32	15	15	828	13,02	4
Tesadüf	34	17	17	21	27	54	16	714	11,22	6
Özel hata ve hile inceleme	33	30	15	45	33	21	9	816	12,83	5
Diğerleri	30	17	22	15	11	15	76	621	9,77	7

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, haksız edinimlerle görülen hata ve hilelerin önlenmesi için iç denetim % 18,89'lık oran ile en önemli yöntemler arasında yer almaktadır. İç kontrol % 18,19, bağımsız denetim % 16,06, ihbar hatları % 13,02, özel hata ve hile inceleme % 12,83, tesadüf sonucu % 11,22 ve diğer finansal araçlar ise % 9,77 şeklinde dağılmaktadır.

Çalışmamıza göre, iç denetim haksız edinimleri önlemede ilk sırada karşımıza çıkmaktadır. Yine, iç kontrol ikinci sırada ve nihayet bağımsız denetim ise üçüncü sırada önem kazanmaktadır.

Şirketler iç denetim ve iç kontrolün önemini ilk sırada tutmakla beraber, bağımsız denetim firmalarına da ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla, bağımsız denetim firmaları halka açık şirketlerde muhasebedeki hata ve hileleri önlemede oldukça önemli bir sırada yer almaktadır. İhbar hatları, tesadüf sonucu fark edilen hileler ve özel hata ve hile inceleme yollarına ise daha az başvurulduğu görülmektedir. Diğerleri dediğimiz, işletmelerin kendilerine özel hileleri tespit etme yöntemleri olabileceğini düşünerek yaptığımız bu ayırmadan ise çok yararlanmadıklarını görmekteyiz.

5. SONUÇ

Dünyayı saran büyük muhasebe krizleri neticesinde, denetimin önemi büyük oranda fark edilmiş ve denetimin geliştirilmesi için kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Muhasebe hilelerini önlemek için yapılan bu çalışmalar ile bilgi kullanıcılarının, işletme sahiplerinin, yöneticilerinin ve çalışanlarının daha güvenli bilgiye ulaşmaları amaçlanmıştır.

Ülkemizde denetim faktörünün önemi muhasebe krizlerinden sonra daha fazla fark edilmiş ama bu konuyla ilgili çok kapsamlı çalışmalar yapılmamıştır. Bunun nedenini ise, ülkemizde muhasebe krizlerinden etkilenen şirketler ya da krizden etkilenen şirketlerle ortak çalışan firmaların olmamasına bağlayabiliriz. Ancak son zamanlarda denetimin daha etkili kullanılması için hem Türk Ticaret Kanununda hem de Sermaye Piyasası Kurumunda çeşitli düzenlemeler yapılmıştır.

Bu düzenlemeler çerçevesinde ülkemizde BİST'de yer alan şirketler göz önüne alınarak muhasebe hilelerinin önlenmesi için işletmeler tarafından kullanılan en etkili aracın hangisi olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla ulaşılan sonuca göre, iç denetim, iç kontrol ve bağımsız denetimin işletmelerin finansal tablolarının kasıtlı bir şekilde yanlış düzenlenmesi ile işletme faaliyet rakamlarının gerçek dışı gösterilip bu şekilde raporlandırılması sonucu finansal tablolarda görülen hileleri önlemede ilk üç sırada yer alan araçlar arasında olduğu görülmektedir. Yüzdelik oranlara da bakıldığında diğer araçlarla aradaki farkın fazla olduğu bulunmuştur.

Buradan da anlaşılacağı gibi finansal tablolardaki hata ve hilelerin tespitinde daha fazla sayısal veriler olmasından, belgelere dayandırılmasından, karşılaştırmaların daha yoğun yapılabilmesinden ve tutarlılığın daha çok tespit edilmesinden kaynaklı olarak denetim

birimlerinin daha fazla kullanıldığı düşünülmektedir. Diğer taraftan ACFE'nin de araştırmasında görüldüğü gibi finansal tablolardaki hilelerin oranı çok fazla değilken bile işletmeye getirdiği maliyet oldukça fazla olmaktadır. Finansal tablolardaki hilelerin çok fazla maliyetinin olmasından kaynaklı da işletmeler özel iç denetim birimleri kurmakta, iç kontrolden yararlanmaktadır. Hatta özel dışarıdan denetim kuruluşlarından da yardım alabilmektedir.

Yine varlıkların kötüye kullanılması ile ilgili hilelerin tespitine de bakıldığında iç kontrol ilk sırada olmak üzere iç denetim ve bağımsız denetimin ilk üç sırada yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan yüzdeler oranlara bakıldığında da tesadüfi, ihbar hatları ve özel hata ve hile inceleme yollarının da yüzdeler oranlarının az olmadığı görülmektedir.

Ulaşılan bu sonuca göre varlıkların kötüye kullanılması şirket çalışanlarınca çeşitli düzenbazlıklarla para ya da benzeri varlıkların çalınması, üstüne geçirilmesi ya da çeşitli şekillerde işletme kaynaklarının kötüye kullanılması şeklinde gerçekleşebileceği için denetimden başka hile önleme araçlarından da faydalanmaktadır. Örneğin ihbar mekanizması ile bordroda yapılan haksızlıkların söylenmesi gibi. Bu konuyla ilgili akademik araştırmalar az olmakla beraber profesyonel kurumlar tarafından yapılmaktadır.

Diğer taraftan rüşvet, yasa dışı ödemeler, hırsızlık, kaçakçılık, haraç almak, kişilere ayrıcalıklı davranma gibi haksız edinimlerde de hata ve hilelerin önlenmesinde iç denetimin ilk sırada iç kontrol ve bağımsız denetimin de ikinci ve üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Fakat diğer araçların kullanım yüzde oranlarına bakıldığında az kullanılmadığı tespit edilmiştir. Bu hile grubu işletmede çalışanların kendine kazanç sağlamak amacıyla içinde bulunduğu pozisyonu kötüye kullanarak ortaya çıkmasından kaynaklı olarak özel hata ve hile inceleme birimlerinin kullanılması, ihbar mekanizmalarının var olması gibi araçlardan da yararlanıldığı düşünülmektedir.

Literatüre de bakıldığında muhasebe hata ve hilelerinin ortaya çıkartılmasında iç denetim, iç kontrol ve bağımsız denetimin yoğun olarak ortaya konduğu görülmektedir. Bu çalışmada da literatür çalışmalarını destekleyen sonuçlar bulunmuştur. Burada muhasebe hileleri finansal tablolardaki hileler, varlıkların kötüye kullanılması ve haksız edinim olmak üzere üç kısımda gösterilmektedir. Bu üç grupta var olan hilelerin önlenmesi için kullanılan araçların kullanımını ayrı ayrı tespit edilmeye çalışılmıştır. Böylelikle muhasebe hilelerinin önlenmesinde denetim birimlerinin en fazla kullanıldığı hile grupları ortaya konmaya çalışılmaktadır. Bu çalışma ile de ortaya çıkan sonuca göre finansal tablolarda görülen hileler denetim birimleri ile en fazla giderilmeye çalışılmaktadır. Bu sayede de muhasebe hile gruplarından denetimin en fazla kullanıldığı alanlar tespit edilerek, denetim işlevinin yeri ve önemini vurgulamak adına literatüre bir yararının olması amaçlanmaktadır. Daha sonra yapılacak çalışmalarda ise muhasebe hilelerinin önlenmesinin de doğru araçların seçilip seçilmediği ve işletmeye faydaları ve zararları incelenebilir.

KAYNAKLAR

- ACFE (2008), “2008 ACFE Report to the Nation of Occupational Fraud&Abuse, Association of Certified Fraud Examiners”, Austin.
- BOZKURT, Nejat (2000), “Mali Tablolarda İşletme Yönetimi Tarafından Yapılan Hileleri”, Muhasebe Ve Finansman Dergisi, Sayı 12, ss.15-22.
- DEMİRKIRAN, Haydar (2010), “Finansal Raporlamanın Güvenilirliğinin Sağlanmasında Bağımsız Denetimin Rolü: Bir Uygulama”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- GÜREDİN, Ersin (2007), Denetim ve Güvence Hizmetleri- SMMM ve YMM'lere Yönelik İlkeler ve Teknikler, 11. Baskı, Arıkan Yayınevi.
- KANDEMİR, Canol (2010), “Muhasebe Hilelerinin Ortaya Çıkarılmasında ve Önlenmesinde Bağımsız Denetimin Rolü ve Bağımsız Denetçinin Sorumluluğu”, Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- KAVAL, Hasan (2008), Muhasebe Denetimi, Gazi Kitapevi.
- KİRACI, Murat (2004), “Hile Riski Değerlemesinin Ve Hileleri Bulmanın Denetimin Etkinliğindeki Rolü ve Türkiye de SPK'dan Yetki Alan Denetim Firmalarına Yönelik Bir Araştırma”, Doktora Tezi, Eskişehir.
- KULA, Veysel (2008), “Hileli Finansal Raporlama Yaklaşımlarını Belirleyen Teşvikler/Baskılar ve Fırsatlar”, Muhasebe Ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı 25, ss.63-82.
- Maliye Hesap Uzmanları Derneği (1996), Denetim İlke Ve Esasları, 1.Cilt, İstanbul, ss.63-82.
- PAZARÇEVİREN, S.Yüksel (2005), “Adli Muhasebecilik Mesleği”, KÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, ss.1-19.
- https://www.pwc.com.tr/tr/advisory09/fraud/assets/Forensic_Services_tr.pdf, PWC (2007), “Ekonomik Crime: People, Culture& Controls, The Global Ekonomik Crime Surveys 2007- Turkey”, İstanbul, (03.05.2010).
- REZAEI, Zabihollah- Sharbatoghlie, Ahmad- Elam, Rick- McMickle, Peter L. (2002), “Continuous Auditing: Building Automated Auditing Capability”, Auditing: A Journal of Practice and Theory, Vol. 21, No. 1, p:147-163.
- Sermaye Piyasası Kurulu, Sermaye Piyasasında Bağımsız Denetim Standartları Hakkında Tebliğ, Seri: X, No: 22, 12/06/2006 tarihli ve 26196 sayılı mükerrer Resmi Gazete, m.4/b.
- WELLS, Joseph T. (2008), Principles Of Fraud Examination, Hoboken, New Jersey, John Wiley and Sons Inc.

Ek 1

MUHASEBE HATA VE HİLELERİN ÖNLENMESİNDE KULLANILAN ARAÇLARIN BELİRLENMESİNE YÖNELİK YAPILAN ÇALIŞMA

1- Kaç yıldır firmanız faaliyet halindedir?

a () 3 yıldan az

b () 3-5 yıl

c () 5-10 yıl

d () 10-15 yıl

e () 15 yıl ve üstü

2- Mesleki ünvanınızı işaretler misiniz?

a () Yönetim Kurulu Başkanı

b () Yönetim Kurulu Üyesi

c () Genel Müdür

d () Genel Müdür Yardımcısı

e () Birim Müdürü

f () Birim Müdür Yardımcısı

g () Diğer (Lütfen belirtiniz)

3- İşletmeniz halka açıklık oranı nedir?

a () %1-%9

b () %10-%19

c () %20-%29

d () %30-%39

e () %40-%49

f () %50 ve üzeri

4- İşletmenizde çalışanların sayısı hangi aralık içinde yer almaktadır?

a () 1-49 kişi

b () 50-199 kişi

c () 200-499 kişi

d () 500 ve üzeri

5- Şirketiniz kaç yıldan beri bağımsız denetim hizmeti almaktadır?

a()5'den az

b()5-10

c()11-15

d() 16-20

e()21 ve üzeri

6- Firmanız daha önce hata ve hilelerin bulunmasından kaynaklı ceza aldı mı?

a()Evet

b()Hayır

7- Eğer cevabınız evet ise kaç defa ceza almıştır?

a()5'den az

b()5-10 arası

c()10-15 arası

d()15-20 arası

e() 20 ve üzeri

8. Finansal tablolarda hata ve hilelerin önlenmesi için kullanılan araçları önem sırasına göre sıralayınız.

(Çok önemli.....7. Çok Önemsiz)

		1	2	3	4	5	6	7
a	İç denetim							
b	İç kontrol							
c	Bağımsız denetim							
d	İhbar hatları							
e	Tesadüf							
f	Özel hata ve hile inceleme							
g	Diğerleri							

9. Varlıkların kötüye kullanılmasının hata ve hilelerin önlenmesi için kullanılan araçları önem sırasına göre sıralayınız.

(Çok önemli.....7. Çok Önemsiz)

		1	2	3	4	5	6	7
a	İç denetim							
b	İç kontrol							
c	Bağımsız denetim							
d	İhbar hatları							
e	Tesadüf							
f	Özel hata ve hile inceleme							
g	Diğerleri							

10. Haksız edinimlerde hata ve hilelerin önlenmesi için kullanılan araçları önem sırasına göre sıralayınız.

(1. Çok önemli.....7. Çok Önemsiz)

		1	2	3	4	5	6	7
a	İç denetim							
b	İç kontrol							
c	Bağımsız denetim							
d	İhbar hatları							
e	Tesadüf							
f	Özel hata ve hile inceleme							
g	Diğerleri							